

БУЛІНГ ЯК ЗАГРОЗА ПСИХОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ОСОБИСТОСТІ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ю. І. Грищенко, В.Ф. Казібекова

Херсонський державний університет, vitasok69@ukr.net, gri.julia@ukr.net

Постановка проблеми. Серед усіх соціально-економічних негараздів, які мають місце в нашій країні, толерантне ставлення до людей ніби відходить на другий план, не стає першочерговим для державних інституцій. Чи не єдине, що ми, пересічні громадяни, можемо зробити для себе, для свого оточення – це створити позитивний, сприятливий мікроклімат у власних соціальних стосунках, які ґрунтуються на взаємоповазі особистості кожного. Потреба в захищеності, комфорті, позитивних емоціях є однією з базових потреб особистості, умов її формування і повноцінного функціонування. Тому освітні заклади як ніхто потребують створення умов для психологічної безпеки учнів, захищеності педагогів, і, як наслідок, сприяння їх психічному здоров'ю, особистісному зростанню.

Насильство в школі – проблема, про яку тривалий час замовчували. Однак останнім часом психолого-педагогічна громадськість заговорила про факти жорстокості й агресії в учнівському середовищі.

«Булінг» – таким новим терміном охрестили старе, можна сказати, вікове явище – дитячу жорстокість. На жаль, це явище набуло особливої актуальності. Воно стало справжньою соціальною проблемою не лише для України, але й для всього світу. На сьогодні в нашій психологічній науці здійснюються окремі наукові дослідження явища булінгу. Саме тому відсутнє і україномовне визначення, і одностайність у тлумаченні змісту поняття булінгу, вітчизняних методів попередження та корекції.

Проблема булінгу є соціально-психологічною, оскільки сприяє збільшенню виявів випадків насильства, жорстокої поведінки, адикцій серед школярів різного віку. Крім того, ситуація булінгу спричиняє низку психологічних, педагогічних та медичних наслідків. Тому, зважаючи на

масштабність поширення булінгу, його дослідження, профілактика та корекція зараз є надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему булінгу почали досліджувати зовсім нещодавно, у 1960-70-і роки, коли суспільство замислилося над існуванням зв'язку між явищами девіантної та агресивної поведінки в соціумі та тим, як людина виховується, зростає та навчається впродовж шкільних років. Одним з перших дану проблему поставив і дослідив норвезький вчений Д. Ольвеус, який виокремив явище булінгу в учнівському колективі як ситуацію, в якій дитина багаторазово, упродовж тривалого часу є об'єктом образливих, принизливих, жорстоких дій та нападів з боку інших учнів. Його послідовниками стали такі вчені, як К. Арора, Д. Томпсон, Д. Таттум, Е. Міллер, Д. Лейн, Е. Роланд та ін. Досліджували структуру булінгу і причини його виникнення. Інші дослідники А. Король, О. Синюкова, В. Петросянц, Б. Петренко, О. Барліт, Т. Веретенко, І. Сидорук, О. Ожійова досліджують психологічні особливості учасників булінгу, його наслідки та можливі шляхи подолання. Питаннями профілактики та корекції булінгу у вигляді впровадження інноваційних технологій займаються Р. Безпальча, І. Гайдамашко, Н. Заверико, Л. Широкоградюк, О. Ожійова та ін. На жаль, проблема булінгу в Україні недостатньо вивчена, спостерігається брак наукових розвідок, що були б засновані на реальній практиці терапії і корекції. Водночас, доволі необхідною і важливою постає допомога дітям у таких групах, прояви булінгу в яких знаходяться у початковій стадії. Це дозволяє вжити своєчасних психологічних заходів з метою корекції реагування і створення захисних механізмів особистості.

Мета статті полягає у характеристиці булінгу як соціально-педагогічної проблеми, висвітленні впливу на психологічну безпеку особистості в учнівському середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із пріоритетних принципів державної політики у галузі навчально-виховної діяльності, викладеного у законі України «Про освіту», є виховання поваги до прав і

свобод дитини, з одного боку, та нетерпимості до приниження, насильства, дискримінації, з іншого. Водночас, практичні психологи освітніх закладів усіх рівнів періодично стикаються з проблемою спрямованого насильства, одним із різновидів якого є булінг [5, с. 5].

Булінг у психологічній інтерпретації означає систематичні переслідування особою чи групою осіб, що супроводжуються цькуванням, приниженням, залякуванням. Розуміння цього явища у психології є різноплановим. Можна визначити три основні характеристики булінгу як системного явища:

1) несформованість соціальної ситуації розвитку групи, що виявляється у порушеннях процесів групової динаміки та сталому статусно-рольовому протистоянні;

2) спрямоване агресивне ставлення, що відповідає певній атмосфері взаємин у групі;

3) порушення групової комунікації, що спричиняє міжособистісні конфлікти [3].

Теоретичний огляд і узагальнення наукових джерел дає можливість виявити та оцінити найістотніші ознаки булінгу. Л.М. Вольнова згрупувала їх за такими змістовими характеристиками:

1-а група – статусний дисбаланс (дисбаланс влади): більш популярні діти знущаються з малопопулярних, сильні зі слабких;

2-а група – групове відторгнення: колектив однолітків ізолює або відторгає жертву булінгу; товаришування з нею у групі сприймається як неprestижне і ганебне;

3-я група – мотивація спричинення шкоди: у однокласників закріплюється неухильний намір нашкодити, прагнення завдати емоційного або фізичного болю жертві;

4-а група – переживання емоційного задоволення від страждань жертви: кривдник насолоджується, спостерігаючи за тим, як об'єкт насилля потерпає від знущань;

5-а група – системність повторень: знущання, наруга повторюються неодноразово; їх форма кожного разу виявляється більш «досконалою», «витонченою»(цькування, глузування, фізична агресія, груповий бойкот тощо);

6-а група – загроза подальшої агресії: жертва усвідомлює, що знущання і терор триватимуть, і це провокує майбутні нервові зриви [2, с. 93].

Зазначені групи ознак виявляються нерівномірно і вибірково у різних видах та формах булінгу. Як свідчать джерела, більша частина вчених акцентує увагу на таких двох найактуальніших формах: 1) фізичний булінг – побої, стусани, знівечення, щипання, сексуальні дії; 2) психологічний – образи словами, погрози, залякування, шантаж, кібермобінг [6, с.170].

Під час виникнення конфліктної ситуації діти обирають різні позиції. Одні з них, кому притаманне виявлення агресивного ставлення, є агресорами (їх звуть булерами) – вони переслідують та цькують жертву. Жертвами зазвичай стають діти, які мають більш слабкі позиції і зазіхають, на думку булера, на його статусний концепт. Вони вирізняються за фізичними даними, статусним рівнем та комунікативними вміннями. Насправді ці якості у них менше розвинені, ніж у булерів. Часто булерами стають школярі, котрі є прибічниками культу сили, нечутливі до страждань інших. Вони добре фізично підготовлені, але в повсякденні неврівноважені та імпульсивні, тому всі конфлікти схильні вирішувати шляхом застосування сили, бійок та баталій. Провідною для них є потреба в самоактуалізації, яку вони задовольняють за рахунок знущання над більш слабкими, незахищеними дітьми. Спричиняючи фізичне чи психологічне насилля, вони демонструють і реалізують свою спроможність керувати іншими людьми та управляти ситуацією, цим показуючи свою вищість над ровесниками. Така поведінка є поведінкою диктаторів, для яких головним і переважним засобом досягнення бажаного результату є терор з примусом слабких дітей до певних дій шляхом залякування та підтримки почуття страху. На іншому боці конфлікту стоїть жертва булінгу. Дії жертви протилежні щодо тих, які застосовує агресор. Частіше такі школярі слабкіші морально, схильні до сором'язливості, тривожності, замкнутості та інших проблем спілкування. Вони

мають гірші фізичні дані, іноді у них є фізичні вади (дефекти зовнішності, носіння окулярів, які здаються булеру незграбними, непропорційна фігура чи зріст). Часто у групі жертв булінгу опиняються діти, що мають обмежені матеріальні можливості, адже у шкільному середовищі це є популярним питанням. Приводом до цькування може стати також низька комунікативна компетентність та несформовані соціальні навички – школярі часто недолюблюють замкнених і дивакуватих ровесників. Не останню позицію посідають і проблеми емоційної сфери – залякані, знервовані, тривожні та імпульсивні діти завжди привертатиме увагу осіб, котрі полюбляють демонструвати свою сміливість у нерівних «змаганнях» [3, с.32].

Для ситуації шкільного насилля характерна наявність третіх ролей – спостерігачів. Безпосередньо вони не беруть особистої участі в актах агресії, оскільки самі побоюються опинитись на місці потенціальної жертви. Більш сміливі з них здатні стати на захист жертви. Решта спостерігачів – це пасивна мовчазна опозиція або більш менш активна підтримка булера. Такі діти характеризуються підвищеною конформністю, що зумовлює залежну від домінантного впливу поведінку. Отже, у більшості ситуацій жертва залишається віч-на-віч з агресором.

Зазвичай більшість школярів не оприлюднює власний досвід знуцання перед дорослими, тому не отримує фахової допомоги. Причини цього факту різні. Найчастіше жертви булінгу побоюються, що відкрите обговорення даної проблеми з батьками, вчителями чи психологом, а також її розголошення провокуватиме посилення нападів булера. До того ж діти-жертви сумніваються ефективності дій дорослих, бо думають, що дорослі не зрозуміють всієї серйозності ситуації.

Дослідження свідчать, що для школяра будь-якого віку емоції та почуття, пов'язані з переживанням ситуацій булінгу, можуть бути дуже серйозними, оскільки як діти, підлітки і юнаки особливо вразливі, якщо проблема торкається взаємин з однокласниками чи іншими ровесниками. Саме через це у жертв з'являється відчуття приниження, сорому, страху, переживання болю [1, с.135].

Внаслідок булінгу жертви знижується самооцінка, розвивається й закріплюється підвищена тривожність, фрустрація, почуття глибокої самотності, а надалі – самоізоляція, прогулювання шкільних занять, погіршення навчальної успішності, психосоматичні розлади, вживання психоактивних речовин, посттравматичний стресовий розлад тощо. При найгіршому сценарії може виникнути важка депресія, аутоагресія і навіть суїцид. Тому булінг – це дійсно серйозна загроза психологічній безпеці особистості не лише окремих школярів, а й всього освітнього середовища загалом.

Література:

1. Вітюк Н. Кібербулінг як загроза психологічній безпеці особистості школяра. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2015. Вип. 19. С. 129-138.
2. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник. К., 2016. Ч. 1. Теоретична частина. у 2-х ч. 2-ге вид. 188 с.
3. Гончарук Н.В, Л. А. Онуфрієва. Психологічні засади булінгу в юнацькому віці. *Психологічний часопис*. 2019. № 2. С. 25-39.
4. Ожійова О.М. Шкільне насильство: сутність, види, профілактика [Текст] : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 / Ожійова Олена Миколаївна; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. 228 с.
5. Про освіту: закон України. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39. Ст. 380. С. .
6. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 169-173.